

DAĞLIK ALANLARDA TURİZM VE EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK GÖSTERGELERİ İLE İRDELENMESİNDE BİR YÖNTEM ÖNERİŞİ; ERZURUM, ERZİNCAN, BAYBURT BÖLGESİ ÖRNEĞİ

Nilüfer GÜRER, Feral EKE

Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü 06570 Maltepe Ankara
ngurer@gazi.edu.tr, eke@gazi.edu.tr

(Geliş/Received: 16.03.2011; Kabul/Accepted: 04.01.2012)

ÖZET

Dağlık alanlar, sahip oldukları potansiyeller (topografik yapı, iklim özellikleri, biyolojik çeşitlilik, kültürel ve etnik çeşitlilik, eşsiz peyzaj değerleri vb.) ile dünya genelinde küresel öneme sahip alanlardır. Ancak tüm bu olumlu niteliklerinin yanı sıra, yine bu niteliklerden kaynaklanan kısıtlılıklar sebebi ile, bu alanların istenilen kalkınma seviyelerine erişemedikleri söylenebilir. Dağlık alanlar özelinde sürdürülebilir kalkınmanın ne şekilde sağlanabileceği konusunda Dünyada pek çok çalışma yapılmakta, bu alanlar için farklı kalkınma seçenekleri geliştirilmektedir. Bu makale kapsamında, dağlık alanların ekonomik kalkınmasında turizm sektörünün etkinliği tartışılmış, sektörün olumlu ve olumsuz getirileri, ölçülen göstergeler ile ortaya konarak, elde edilen veriler çok ölçütlü değerlendirme yöntemi ile değerlendirilmiştir. Çalışma bölgesinde bulunan üç il için ayrı ayrı ortaya konan karşılaştırılabilir sonuçlar ile kalkınmada öncelikli konular tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, elde edilen sonuçlara göre; bölgeye erişim olanaklarının artırılması, yabancı yatırımların ve teknik işbirliklerinin desteklenmesi, mevcut turistik işletmelerin % si ve yerel aktörler tarafından yönetilmesi ve bilgi ağı ve yapısı – yayılma derecesi kalkınmada öncelikli konulara olarak tanımlanabilir. Dağlık bölgelerin, ekonomik olarak kalkındırılmasında; bölgesel refah seviyesinin yerel ekonomik aktiviteler ile sağlanması ve katılımcı planlama yaklaşımları ile yerel halkın bu sürece entegre edilmesi önemli aşamalarıdır.

Anahtar Kelimeler: Dağlık alanlar, turizm, ekonomik kalkınma, sürdürülebilirlik göstergeleri.

A METHOD SUGGESTED TO DETERMINE THE RELATIONS BETWEEN TOURISM IN MOUNTAINOUS REGIONS AND ECONOMIC DEVELOPMENT, CASE STUDY: ERZURUM, ERZİNCAN, BAYBURT REGION

ABSTRACT

Mountainous regions have a global importance with their potentials like difficult topography, changing climate, biological, cultural and ethnical diversities, unique landscape values. However, despite to all the positive qualities, mountainous areas less developed in many parts of the world due to some limitations caused by above listed values. There are too many researches done on how the sustainable development, particularly in mountainous areas can be realized, and different development models for mountainous areas are proposed. Within the content of this article, the arguments on the subject of economic development of mountainous regions and the efficiency of tourism sector on this development with its positive and negative impacts are valued by measuring the sustainability indicators, and the findings of these studies were evaluated with the “multi criteria decision making method”. The preferential development parameters were tried to be defined with the comparable results of the each province independently. Accordingly; “improving the accessibility of the region”, “supporting of foreign investments and technical cooperation”, “rates of current touristic entrepreneurs and managed by local actors” and “know-how network, structure and spreading level” parameters can be listed as having priority. For the economic development of mountainous regions, existence of local economic activities and the participatory planning processes for local people are the important steps for improving regional welfare.

Key Words: Mountainous regions, tourism, economic development, sustainability indicators.

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının yanı sıra bölgesel kalkınmada ve kaynakların sürdürülebilirliğinde yetersizlikler görülmektedir. Dünyada ve Türkiye’de pek çok örnekte bu farklılaşmayı yaratan nedenlerin aslında çoğu zaman mekansal temelli olduğu söylenebilir. Başta topografya olmak üzere, jeolojik yapı, iklim koşulları, erişilebilirlik vb. gibi mekansal etmenler kalkınmayı sınırlandıran hatta bazı durumlarda engelleyen önemli kısıtlılıklar olarak gündeme gelmektedir.

Bölgeler arası gelişmişlik açısından dengesizliklerin en baskın olduğu ve kalkınma göstergeleri açısından geri kalmış alanlar, topografik koşulları nedeni ile, dağlık alanlardır. Dağlık bölgelerin, gerek çevresel koşulları gerekse sosyal, ekonomik ve kültürel yapıları sebebiyle, sahip oldukları potansiyelleri yeterince değerlendirememeleri ve dolayısıyla hedeflenen gelişmişlik seviyesine ulaşamamaları, görece olarak az gelişmiş bölgeler seviyesinde kalmaları bu bölgeler için önemli bir sorunsaldır.

Bu sorunsaldan yola çıkılarak, Türkiye’de “dağlık” bölge olarak tanımlanan Doğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan *, il yüzölçümünün % 50’den fazlası dağlık olan, fiziksel, sosyal, kültürel ve ekonomik yapılanma açısından birbirleri ile benzer özellik gösteren ve bu nedenle “İstatistikî Bölge Birimi, Düzey II” olarak tanımlanan ve sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması açısından Türkiye’de en az gelişmiş iller kapsamında olan Erzurum-Erzincan-Bayburt bölgesi çalışma alanı olarak seçilmiştir (Şekil 1, Şekil 2) [1].

Çalışma bölgesi, yüksek dağ sıraları, platolar, ovalar, yer altı ve yerüstü su kaynakları, flora ve faunadaki çeşitliliği ile değişik turizm aktivitelerine olanak sağlayan bir bölgedir. Bölgenin sahip olduğu bu potansiyeller makale kapsamında sorgulanacak olan “turizm-ekonomik kalkınma ilişkisi”ni de test etme olanağı sunmaları açısından önem taşımaktadır.

Tüm bu değerlendirmelerden yola çıkılarak, makale kapsamında, ilk bölümde dağlık alanlar, ekonomik kalkınma ve turizm ilişkileri irdelenmiş, ikinci bölümde, tanımlanan kavramların bir arada sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için göstergeler ve ölçüm yöntemleri tanımlanmış, üçüncü bölümde örnek çalışma alanı için belirlenen göstergeler değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde ise, iki aşamalı

(literatüre göre ve yerel paydaşlara göre) değerlendirme sonrasında elde edilen il toplam sonuçları karşılaştırmalı olarak analiz edilerek, bu verilere göre bölgenin turizm sektörü ile ekonomik kalkınma potansiyeli iller bazında, pozitif ve negatif sonuçlar tartışılarak ortaya konmaya çalışılmıştır.

2. DAĞLIK ALANLARDA, EKONOMİK KALKINMA ve TURİZM İLİŞKİSİ (RELATION BETWEEN ECONOMIC DEVELOPMENT and TOURISM IN MOUNTAINOUS REGIONS)

Dünyada temel ekosistemler kompleks ve birbirleri ile ilişkili bir yapıya sahiptir ve küresel sistemin sürekliliği bu ekosistemlerin birlikteliğine bağlıdır. Ancak sistemin bir parçası olan dağlık ekosistemler hızlı bir değişim içindedir. Özellikle toplumsal yapı açısından, dağlık bölgelerde yaşayan halkın ekonomik gelir seviyesinin düşük olması bu alanlardaki yerel bilgi kayıplarını hızlandırmakta, genç ve aktif nüfusun ve kalifiye işgücünün başka bölgelere göç etmesine neden olmaktadır. Değişim sürecinin yavaşlatılması, göçlerin azaltılması ve dağlık sistemlerin sürdürülebilirliğinde, dağ kaynaklarının uygun biçimde yönetimi ve halkın sosyo-ekonomik açıdan kalkındırılması öncelikli hedefler arasında olmalıdır. Ancak bu süreçte unutulmaması gereken önemli bir girdi de doğal afetlerin dağlık alanlar üzerindeki süregelen olumsuz yansımalarıdır. Bu etkiler, doğru arazi kullanım kararı ile kaynakların yönetimi zorunlu hale getirmektedir. Dolayısıyla, kalkınma hedefine yönelik olarak yapılacak her türlü planlama çalışmasında afet duyarlı planlama yaklaşımları ile sürdürülebilir yaşam alanları oluşturmak için, en uygun arazi kullanım kararlarının jeolojik eşik ve kaynaklara dayanan değerlendirme ve analizlerle gerçekleştirilmesi gerekmektedir [2].

Dağlar için turizm ve rekreasyon, gerek yerel, gerekse bölgesel kalkınmanın sağlanmasında önemli anahtar değerlerdir. Kültürel miras değerlerini koruyan dağlık bölgelerde, bu değerlerin yanı sıra sunulan doğal yiyecek ve içecek olanakları, benzer kentsel merkezlerden insanları bu bölgelere çeken cazibe merkezleri yaratmaktadır. Artan oranda kentleşen dünyada hızlı nüfus artışının getirdiği kirlilik ve gürültü, kentlerde yaşayan insanlar için doğal niteliklerini kaybetmemiş bakir alanları çekici hale getirmekte, kişiler şehirlerin gürültüsünden uzak dinlenebilecekleri yeni mekanların arayışına girmektedir. Dağlık alanlar bu anlamda günümüzde çekici bölgeler konumunda olup, kişilere sundukları huzurlu ve kaliteli peyzaj nitelikleri ile tercih edilen bölgeler haline gelmiştir [3].

* Bayburt ili, ülke idari bölünmesinde Karadeniz Bölgesi’nde yer almaktadır. Ancak Avrupa Birliği uyum sürecinde tanımlanan “İstatistikî Bölge Birimi” sınıflandırmasında Erzurum ve Erzincan illeri ile birlikte Düzey 2 bölgesi olarak tanımlandığı için çalışmada üç il birlikte ele alınmıştır.

3. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK GÖSTERGELERİNİN BELİRLENMESİ, ÖLÇÜLMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ (DEFINING, MEASURING AND EVALUATING OF SUSTAINABILITY INDICATORS)

Ekolojik açıdan hassas bölgelerde, turizm sektörünün geliştirilmesi hedeflendiğinde, sürdürülebilirlik kavramı öncelikli hedef olarak ele alınmalıdır. Eş zamanlı olarak, koruma – kullanma dengelerinin sağlanması, hem ekolojik değerlerin hem de ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliği için de mutlak bir gerekliliktir.

Değişimlerin izlenmesi ve gelişmelerin takip edilmesi için sürdürülebilirliğin ölçülmesi gereklidir. Sürdürülebilir gelişmeye ilişkin politika konularının ve öncelikli uygulama alanlarının belirlenmesi ancak bu şekilde mümkün olmaktadır. Sürdürülebilirliği ölçmek için kullanılan güncel araçlardan biri göstergelerdir [11].

Göstergelerin tanımlanması süreci, farklı kaynaklarda, farklı şekillerde ele alınmışlar, zaman içinde günün değişen koşullarına uyum sağlamak üzere farklılaşmışlardır. Ayrıca yer aldıkları konulara göre de farklılıklar göstermektedirler. Bu sebeple, çalışma kapsamında, dağlık alanlar özelinde göstergelerin tanımlanması sürecinde, hem turizm konusunu belirleyici hem de dağlık alanların özel koşullarını tanımlayıcı göstergelerin seçilmesine dikkat edilmiş, çalışma bu çerçevede sınırlandırılmıştır.

4. ERZURUM, ERZİNCAN, BAYBURT BÖLGESİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZMİN EKONOMİK GÖSTERGELERİ (ECONOMIC INDICATORS OF SUSTAINABLE TOURISM, IN ERZURUM, ERZİNCAN, BAYBURT REGION)

Çalışma alanında turizm sektörünün mevcut durumunun tespiti ve bölgenin turizm sektörü ile kalkınmasına yönelik olarak uygun modelin geliştirilebilmesi için Dünya Turizm Örgütü çalışmaları başta olmak üzere, literatür araştırmaları ile elde edilen gösterge setleri incelenmiş, bu çalışmalardan ekonomik, sosyal ve çevresel göstergeler başlıklarında toplam 140 adet gösterge belirlenmiştir. Bu göstergelerin 38 adeti ekonomik gösterge olup, 29 tanesinin ölçümü çalışma alanı için anlamlı bulunmuştur. Yapılan değerlendirmelerden sonra bu göstergelerden sadece 9'u çalışma alanı için ölçülebilmektedir. Göstergelerin seçimi üç aşamalı bir süreç ile gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada tüm göstergeleri kapsayan liste (Tablo 1) içinden çalışma alanı için uygun ve ölçülmesi anlamlı olabilecek göstergeler seçilmiştir. İkinci aşamada arazi çalışmaları öncesinde yapılan araştırmalar sonucunda,

değerlendirilebilmesi için veri bulunabileceği düşünülen göstergeler ele alınmıştır. Son aşamada, arazi çalışmaları sonrasında, sadece veri bulunabilen ve ölçülebilen göstergeler ile nihai bir gösterge seti oluşturulmuştur. Bu süreçte seçilmeyen göstergelere ve seçilmeme nedenlerine ilişkin genel bilgiler Tablo 2'de, seçilen göstergeler listesi ise Tablo 3'te verilmiştir. Göstergelerin seçilememesi nedenleri dört temel konu başlığında; "A. Alan için ölçülmesi anlamlı değil, B. Çalışması kapsamı dışında (detaylı ve/veya kapsamlı), C. Mevcut koşullarda, veri yetersizliği sebebi ile ölçülebilir değil, D. Benzer bir başka göstergenin alan için daha anlamlı olması ve daha sağlıklı ölçülebilecek olması nedeni ile diğer göstergenin seçilmesi" olarak tanımlanmıştır. Tabloda seçilememesi nedenleri sadece konu başlığını temsil eden harf ile belirtilmiştir. Çalışma kapsamında, konu ile ilişkili olması açısından sadece ekonomik göstergelere ilişkin detaylar verilmiştir.

Tablo 1. Ekonomik göstergeler listesi [1] (List of economic indicators)

<i>Sürdürülebilir Turizmin Ekonomik Göstergeleri</i>	
Kod	Gösterge Adı
IC1.1	Yerel Üretimin Önemi ve Aracısız Satış Noktasına Başvuranlar*
IC1.2	İşlenmemiş Maddelerin Alınmasının Önemi ve Yerel İşletmelerde Üretimler
IC1.3	Yabancı Mülkiyetin % si ve Mülkiyetin Değeri
IC1.4	Mevcut Turistik İşletmelerin % si ve Yerel Aktörler Tarafından Yönetilmesi
IC1.5	İşletmelerin Yaratılmasına Yardım Sistemi ve İşletme Sahiplerine Krediler
IC2.6	Diğer Gidilen Yerlere Göre Alandaki Turistik Etkinliklerin Verimlilik Göstergesi
IC2.7	Otellerin Verimlilik Düzeyi
IC2.8	Kaynakların Sürdürülebilir Yönetiminin Ekonomik Varlığı ve Yatırımın Geri Dönüş Yüzdesi.
IC2.9	Turistik Yatırımların Gelişme Yüzdesi
IC2.10	Yerel Ekonomiye Turizmin Katılımı
IC2.11	Turistlerin Döviz Olarak Harcama Oranı
IC2.12	Toplam Turistik Gelire Göre Kaçan Döviz % si
IC3.13	Verginin Ekonomik Etkinlik Üzerine Etkisi
IC3.14	Elde Edilen Tüm Gelirlere Göre Turistik Gelirin Oranı
IC2.15	Konaklama Biçimlerinin Çeşitliliği ve Bölgede Sunulanların Önemi
IC2.16	Gecelemenin Gelişmesi ve Mevsimlik Dağılımı
IC2.17	Demiryolu ve Hava yolu İle Gelişlerin Gelişmesi
IC5.18	Etkinliklerin Sürdürülebilir Gelişmesi
IC5.19	Ortak Eylem ve Danışmanın Dağılım Düzeyi
IC5.20	Etkinliklerin Promosyonu, Satışı, Donatımı İçin Ortak Yapıların İşlevlik Derecesi
IC5.21	İhracatta Yarışma
IC1.22	Donatı Mallarının İthalatı
IC3.23	İhracatın Ulusal Zenginlik Üzerine Yansımaları
IC1.24	Yabancı Yatırımlar, Teknik İşbirliği ve Teknoloji Devri
IC5.25	Gelişmeye Yardım Kapsamında Finansman Yardımlarının Etkisi
IC4.26	Sürdürülebilir Turizmin Gelişimine Katkıda Bulunan Yasaların Çıkarılma ve Kullanım Düzeyi

Tablo 1. Ekonomik göstergeler listesi [1] (List of economic indicators) (Devamı)

IC4.27	Uluslararası Anlaşmaların Onayı ve Uygulanması
IC5.28	Ülke Düzenleme Süreçleri: Turistik Gidilecek Yerler İçin Stratejik Bölgesel Bir Planın Varlığı ve Onun Uygulanma Derecesi
IC5.29	Ekonomik Devletin Taahhütleri
IC6.30	Sürdürülebilir Tescilli Donatılar ve Sitlerin Oranı
IC6.31	Bilgi Ağı ve Yapısı – Yayılma Derecesi
IC6.32	Ekonomik Etkinliğin Gelişmesini İçeren Öngörülerin Kalitesi
IC6.33	Yerel Toplumun ve Turistlerin Genel Hareketliliği ve İletişim Araçları
IC7.34	Yerel Ücretlerde Gıdaya Ayrılan Ortalama Ücret Payı
IC7.35	Diğer Ülkelere Göre Mal ve Hizmet Sunuşlarının Yerel Fiyat Göstergeleri
IC8.36	Yerel Halkın Turizmden Elde Ettiği Gelirin Diğer Etkinliklerden Elde Ettiği Gelire Oranı
IC8.37	Turistik Geliri Olan Çiftçi Yüzdesi
IC8.38	Duyarlı Bölgelerde Sürdürülebilir Üretimin Çeşitlilik Derecesi

Tablo 2. Literatür araştırmaları ile belirlenen ekonomik göstergeler listesi içinde çalışma kapsamında değerlendirmeye uygun bulunmayan göstergeler ve seçilmeme nedenleri [1] (List of the indicators not selected and reasons of not selecting)

<i>Sürdürülebilir Turizmin Ekonomik Göstergeleri</i>		
Kod	Göstergenin Adı	Göstergenin Seçilmeme Nedeni
IC1.2	İşlenmemiş Maddelerin Alınmasının Önemi ve Yerel İşletmelerde Üretimler	C
IC1.3	Yabancı Mülkiyetin % si ve Mülkiyetin Değeri	A
IC2.6	Diğer Gidilen Yerlere Göre Alandaki Turistik Etkinliklerin Verimlilik Göstergesi	C
IC2.7	Otellerin Verimlilik Düzeyi	C
IC2.8	Kaynakların Sürdürülebilir Yönetiminin Ekonomik Varlığı ve Yatırımın Geri Dönüş Yüzdesi.	C
IC2.10	Yerel Ekonomiye Turizmin Katılması	C
IC2.11	Turistlerin Döviz Olarak Harcaması	C
IC2.12	Toplam Turistik Gelire Göre Kaçan Döviz % si	C
IC3.13	Verginin Ekonomik Etkinlik Üzerine Etkisi	C
IC3.14	Elde Edilen Tüm Gelirlere Göre Turistik Gelirin Oranı	C
IC5.18	Etkinliklerin Sürdürülebilir Gelişmesi	C
IC5.19	Ortak Eylem ve Danışmanın Dağılım Düzeyi	C
IC5.20	Etkinliklerin Promosyonu, Satışı, Donatımı İçin Ortak Yapıların İşlevlilik Derecesi	C
IC5.21	İhracatta Yarışma	C
IC1.22	Donatı Mallarının İthalatı	C
IC3.23	İhracatın Ulusal Zenginlik Üzerine Yansımaları	C
IC5.25	Gelişmeye Yardım Kapsamında Finansman Yardımlarının Etkisi	C
IC4.26	Sürdürülebilir Turizmin Gelişimine Katkıda Bulunan Yasaların Çıkarılma ve Kullanım Düzeyi	B

Tablo 2. Literatür araştırmaları ile belirlenen ekonomik göstergeler listesi içinde çalışma kapsamında değerlendirmeye uygun bulunmayan göstergeler ve seçilmeme nedenleri [1] (Devamı)

<i>Sürdürülebilir Turizmin Ekonomik Göstergeleri</i>		
Kod	Göstergenin Adı	Göstergenin Seçilmeme Nedeni
IC4.27	Uluslararası Anlaşmaların Onayı ve Uygulanması	B
IC5.28	Ülke Düzenleme Süreçleri: Turistik Gidilecek Yerler İçin Stratejik Bölgesel Bir Planın Varlığı ve Onun Uygulanma Derecesi	A
IC5.29	Ekonomik Devletin Taahhütleri	B
IC6.30	Sürdürülebilir Tescilli Donatılar ve Sitlerin Oranı	D
IC6.32	Ekonomik Etkinliğin Gelişmesini İçeren Öngörülerin Kalitesi	C
IC6.33	Yerel Toplumun ve Turistlerin Genel Hareketliliği ve İletişim Araçları	C
IC7.34	Yerel Ücretlerde Gıdaya Ayrılan Ortalama Ücret Payı	C
IC7.35	Diğer Ülkelere Göre Mal ve Hizmet Sunuşlarının Yerel Fiyat Göstergeleri	C
IC8.36	Yerel Halkın Turizmden Elde Ettiği Gelirin Diğer Etkinliklerden Elde Ettiği Gelire Oranı	C
IC8.37	Turistik Geliri Olan Çiftçi Yüzdesi	C
IC8.38	Duyarlı Bölgelerde Sürdürülebilir Üretimin Çeşitlilik Derecesi	C

Tablo 3. Literatür araştırmaları ile belirlenen ekonomik göstergeler içinden çalışma kapsamında değerlendirmeye uygun bulunan göstergeler listesi [1] (The list of indicators which were selected for evaluating in the scope of the study from the whole list)

Kod	Göstergenin Adı
IC1.1	Yerel Üretimin Önemi ve Aracısız Satış Noktasına Başvuranlar
IC1.4	Mevcut Turistik İşletmelerin % si ve Yerel Aktörler Tarafından Yönetilmesi
IC1.5	İşletmelerin Yaratılmasına Yardım Sistemi ve İşletme Sahiplerine Krediler
IC2.9	Turistik Yatırımların Gelişme Yüzdesi
IC2.15	Konaklama Biçimlerinin Çeşitliliği ve Bölgede Sunulanların Önemi
IC2.16	Gecelemenin Gelişmesi ve Mevsimlik Dağılımı
IC2.17	Demiryolu ve Havayolu İle Gelişlerin Gelişmesi
IC1.24	Yabancı Yatırımlar, Teknik İşbirliği ve Teknoloji Devri
IC6.31	Bilgi Ağı ve Yapısı – Yayılma Derecesi

5. ANALİZ YÖNTEMİ; ÇOK ÖLÇÜTLÜ DEĞERLENDİRME (ANALYSES METHOD: MULTI CRITERIA DECISION MAKING)

Çok ölçütlü değerlendirme yöntemi, birçok farklı kriterin aynı anda değerlendirildiği, değerlendirme sonucunda hedeflenen duruma ulaşmada en uygun ve en doğru kararların belirlenmesine yardımcı bir yöntemdir. Bu yöntemde niteliksel veya niceliksel verilerin kullanılması, ya da her iki tip verinin bir

arada kullanılarak değerlendirme yapılması mümkün olabileceği gibi, yöntem yapılan çalışmanın kapsamına göre de şekillenebilmektedir [12].

Çalışmada göstergelerin ölçülmesi için değerlendirilen verilerin tamamı niceliksel veri niteliğindedir. Bu kapsamda, kullanılacak çok ölçütlü değerlendirme yöntemi “*ağırlıklı toplama* (weighted summation)” olarak belirlenmiştir. Bu yöntemde göstergeler için belirlenecek olan ağırlıklar, en öncelikli konu en yüksek ağırlığı alacak ve toplam ağırlıklar 100 (ya da 1) olacak şekilde belirlenmektedir. Karar vericiler tarafından konu başlıklarına göre belirlenen ağırlıkların ölçütlere dağılımı yapılarak her bir göstergenin göreceli ağırlığı saptanmaktadır [12-14]. Belirlenen ağırlıklar doğrusal standardizasyon yöntemi ile ortak paydaya getirilen ölçüm sonuçları ile çarpılarak, sonuç olarak hedeflenen ağırlıklı toplam değerlere ulaşılmaktadır [13].

Çalışma kapsamında arazi çalışmalarının değerlendirilmesinde, çok ölçütlü değerlendirme yöntemi kullanılmış, modelin son aşamasında öncelikli konuların belirlenmesi ve ağırlıkların atanması sürecinde de iki farklı yol izlenmiştir. Birinci yöntemde ağırlıklar atanırken, dağlık alanların turizm ile kalkınması konusunda anahtar başlıklar belirlenmiş, ilgili konuların güncel olma durumları ve literatürde ele alınma sıklıkları değerlendirilmiş, buna göre ağırlıklar birbirlerine göreceli olarak belirlenmiştir. İkinci yöntemde ise her bir grup altında belirlenen konu başlıkları listelenerek, arazi çalışmaları sırasında illerde konu ile ilgili uzmanlar grubu olarak tanımlanan yetkili mercilere (Valilik, Belediye Başkanlığı, Kurumların İl Müdürlükleri, Valilik ve Belediye kapsamındaki ilgili birimler vb.), kurum, kuruluş ve sivil toplum kuruluşlarına ve turizm konusunda bire bir ilişkili olabileceği düşünülen özel girişimcilere (otel sahipleri ve/veya işletmecileri, lokanta işletmecileri, yerel seyahat firmalarındaki yetkililer vb.) öncelikle konu başlıklarını kendi içinde (ekonomik, sosyal ve çevresel) daha sonra da her bir konu başlığı altındaki maddeleri önem sırasına göre sıralamaları ve konuları önceliklerine göre numaralandırmaları istenmiştir.

Literatür araştırmalara göre belirlenen ağırlıklara ve yerel kullanıcılar tarafından belirlenen ağırlıklara göre elde edilen sonuçların karşılaştırılabilir olması için, her iki durumda da ekonomik, sosyal ve çevresel göstergelerin toplam ağırlık değerlerinin 100 olması sağlanmıştır. Ancak bu makale kapsamında, turizm ve ekonomik kalkınma ilişkisi irdelendiğinden, yalnızca ekonomik göstergeler tablolarında yer almaktadır.

5.1. Literatür araştırmalarına göre gösterge ağırlıklarının belirlenmesi

Çalışmada, değerlendirme bölümünde göstergelerin ağırlıklarının belirlendiği aşamada; “literatürden gelen

ağırlıklar” tanımlaması ile kastedilen, literatür tarama ve “Dağlık Alanların Sürdürülebilir Kalkınmasında Anahtar Konular” kapsamında detaylandırılan konuların literatürde ele alınma sıklıkları ile belirlenen ağırlıklardır. Bu kapsamda ağırlıklar belirlenirken konu başlıkları 1’den 7’ye kadar önem sırasına göre sıralanmış, 1. konu en yüksek ağırlığı alacak ve ağırlıkların toplamı 100 olacak şekilde bir değerlendirme yapılmıştır. Her bir konu başlığının ağırlığı belirlenirken; ağırlık (A), anahtar konu sayısı (n), anahtar konunun önem sırası (i) olmak üzere; Eş. 1 formülü kullanılmış, elde edilen ağırlık değerler Tablo 4’te verilmiştir.

$$A = \frac{100}{\sum i} [(n+1) - i] \quad (1)$$

Elde edilen ağırlıklar 1. derece ağırlıklar olarak kabul edilmiş, bu ağırlıkların göstergelere ve ölçütlere göre dağılımı ise; gerektiği durumlarda; eğer göstergenin ilgili olduğu konunun öne çıktığı bir durum varsa ağırlıklı olacak şekilde, yoksa eşit olacak şekilde yapılmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. Literatür çalışmaları ile belirlenen çok ölçütlü değerlendirme yöntemi için gösterge ağırlıkları [1] (The weights of indicators for the multi criteria decision making method defined by literature studies)

Konu	1. Derece Ağırlıklar
Ulaşım ve ulaşımdan kaynaklı baskılar	11
Yerel ürünlerin ve yerel özelliklerin yarattığı potansiyeller	22
Kentleşme süreci	7
Yenilikçi ve rekabet edebilir ekonomik aktiviteler	18
Sürdürülebilir Turizm	14
Doğal ve kültürel mirasın sürdürülebilirliği	25
İklim değişikliği ve doğal afetler	3

5.2. Yerel paydaşlar tarafından gösterge ağırlıklarının belirlenmesi

Bu aşama için öncelikle yerel paydaşlar tarafından değerlendirilen (Erzurum ilinde 40, Erzincan ilinde 30, Bayburt ilinde 23 adet olmak üzere) toplam 93 adet değerlendirme formu ile konuların ağırlıkları ortalama alınarak her bir il için ayrı ayrı hesaplanmış, daha sonra bölge için, her üç ilin değerlerinin ortalaması alınarak, ekonomik, sosyal ve çevresel göstergeler için birer ağırlık değeri saptanmıştır. Elde edilen sonuçlarda en düşük değer en öncelikli konuyu gösterdiği için, değerler önce [ölçülen en düşük değer A (indeks değeri en yüksek olacak değer), indekslenecek değer B ve elde edilecek indeks değer C olmak üzere] Eş. 2. formülü ile indekslenerek birbirlerine göre ağırlık durumları belirlenmiş, ardından % değerleri hesaplanmıştır (Tablo 5).

$$C = \frac{A}{B} 100 \quad (2)$$

Tablo 5. Çalışma alanındaki illere göre yerel paydaşlar tarafından belirlenen öncelikli konu başlıkları* [1] (Preferential subjects defined by local actors at the study area)

İl	Ekonomik Göstergeler	Sosyal Göstergeler	Çevresel Göstergeler
Erzurum	1,40	1,95	1,75
Erzincan	1,20	1,87	1,97
Bayburt	1,43	1,83	1,65
Ortalama	1,34	1,88	1,79
İndeks değeri	100	71	75
%	41	29	30

* Değeri en düşük olan konu başlığı en öncelikli olan konudur.

Konu başlıklarına göre 1. derece ağırlıkların belirlenebilmesi için ise, önce sosyal, ekonomik ve çevresel konu başlıkları altında tanımlanan göstergeler sıralanmış, her bir gösterge için yerel paydaşların belirlediği öncelik sıralaması, konu başlıklarının belirlenmesinde olduğu gibi, önce çalışma alanındaki iller için ayrı ayrı hesaplanmış, daha sonra ortalamaları alınarak tek bir değer elde edilmiştir (Tablo 6). Bir önceki aşamada olduğu gibi en düşük değer en öncelikli konu başlığını gösterdiği için indekseleme yöntemi ile göstergelerin birbirlerine göre öncelik durumları belirlenerek, daha sonra % değerleri bulunmuştur. Bulunan değerlerin toplam [ekonomik (%41) + sosyal (%29) + çevresel (%30) = 100 olacak şekilde] % içindeki ağırlıklarına göre hesaplamaları yapılarak 1. derece ağırlıklar belirlenmiştir (Tablo 7). Elde edilen değerler çok ölçütlü değerlendirme yönteminin son aşamasında “yerel kullanıcılar tarafından belirlenen ağırlıklara göre toplu değerlendirme” tablolarında 1. ağırlık çarpanı olarak kullanılmıştır.

Tablo 6. Çalışma alanındaki illere göre yerel paydaşlar tarafından belirlenen öncelikli göstergeler* [1] (Preferential indicators defined by local actors in the study area)

Ekonomik konular	Erzurum	Erzincan	Bayburt	Ortalama
Bölgeye yabancı yatırımların gelmesi	2,51	1,96	2,26	2,24
Bölgeye erişim olanaklarının geliştirilmesi	2,68	2,14	2,38	2,40
Bölgeye yerel halk tarafından daha çok yatırım yapılması	2,69	2,88	2,79	2,79
Farklı konaklama türlerinin bulunabilirliği	3,07	3,42	3,5	3,33
Yöre halkı tarafından işletilen konaklama birimlerinin varlığı	3,13	3,69	4	3,61
Yöresel ürünlerin varlığı, geliştirilmesi ve pazarlanması	3,34	3,24	3	3,19
Teknolojik gelişmelerin takibi ve sunumu	3,7	4	3,9	3,87

* En düşük değeri alan gösterge en öncelikli göstergedir

Tablo 7. İllere göre yerel paydaşlar tarafından belirlenen 1. derece gösterge ağırlıkları [1] (The first level weights of the indicators defined by local actors according to provinces)

	Ortalama	İndeks Değer	% Ağırlık	1. Derece Ağırlık
Ekonomik konular				
Bölgeye yabancı yatırımların gelmesi	2,24	173	19	8
Bölgeye erişim olanaklarının geliştirilmesi	2,40	161	18	8
Bölgeye yerel halk tarafından daha çok yatırım yapılması	2,79	139	15	6
Farklı konaklama türlerinin bulunabilirliği	3,33	116	13	5
Yöre halkı tarafından işletilen konaklama birimlerinin varlığı	3,61	107	12	5
Yöresel ürünlerin varlığı, geliştirilmesi ve pazarlanması	3,19	121	13	5
Teknolojik gelişmelerin takibi ve sunumu	3,87	100	11	4

Göstergelerin ölçümünde önemli bir aşama da, elde edilen verilerin ortak bir paydaya getirildiği standardizasyon aşamasıdır. Doğrusal standardizasyon olarak da adlandırılan bu süreçte, her ölçüt için ölçülen en yüksek değer 100, ölçümlerdeki gerçek sıfır değeri “0” olarak kabul edilmiş ve ara değerler buna göre oranlanmıştır.

Verilerin değerlendirildiği son aşamada, elde edilen standart değerler ile belirlenen ağırlıklar çarpılarak, çalışma alanında bulunan her bir il için karşılaştırılabilir bir sonuç değer elde edilmiştir. Bu aşama tamamlandığında hem üç il için genel ekonomik durum analiz edilmiş, hem de bu yapılamada etken olan her bir konu başlığı irdelenmiştir.

6. SONUÇLAR ve TARTIŞMA (RESULTS and DISCUSSION)

Sürdürülebilirlik göstergelerinin ölçülmesinde temel hedef, belli bir alanda ve / veya bölgede, zaman içinde, günün değişen koşulları karşısında, alanın ne derece sürdürülebilirliğinin sağlandığının ortaya konması, yerel / bölgesel kalkınma sağlanırken kaynakların ne derece korunabildiğinin tespit edilmesidir. Dünyada yapılan çalışmalarda ve literatürde takip edilebileceği gibi göstergelerin temel ölçüm yöntemi, elde edilen sonuçların yıllara ya da tanımlanan zaman aralıklarına göre nasıl değiştiğinin tespit edilmesi şeklindedir. Ancak, çalışma sürecinde, Türkiye’de böyle bir değerlendirmeye olanak sağlayacak bir veri bankasının olmaması nedeni ile pek çok veriye ulaşılamamıştır. Elde edilen veriler ise belirli bir süreci tanımlayacak ve yıllara göre karşılaştırma olanağı verecek nitelikte değildir. Bu nedenle çalışma kapsamında göstergelerin

değerlendirilmesi süreci ancak bölge içindeki illerin, aynı dönemlere ait veriler itibari ile karşılaştırılması şeklinde geliştirilmiştir.

Çalışma kapsamında yalnızca 9 adet ekonomik gösterge ölçülebilmüş, bu göstergeler ile bölgeye yapılan yerli ve yabancı yatırımlar, bölgeye erişim olanakları, farklı konaklama türlerinin varlığı ve bunların yerel kalkınmaya katkısı belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen sonuç değerlere bakıldığında, ekonomik göstergeler açısından Erzurum ili en fazla kalkınmış il konumundadır (Tablo 8). Özellikle ilin bölge merkezi olması nedeni ile bölgeye erişim olanaklarının diğer illerden yüksek olması, Palandöken kış turizm merkezindeki turizm işletme belgeli otellerin kapasiteleri, çalıştırdıkları kişi sayıları ve ilde yatırım yapan yabancı firmaların sayıları sebebi ile çalışma bölgesinde en yüksek değere sahip il olarak öne çıkmaktadır. Üç il arasındaki değer farkları oldukça yüksek seviyededir. Bu değerlere göre, ekonomik anlamda Erzincan ili orta seviyede kalkınmış görünürken Bayburt kalkınmamış il konumundadır. Aynı gösterge seti, yerel halkın belirlediği ağırlıklar ile hesaplandığında, sıralama değişmemekte, ancak değerler Erzurum ve Bayburt illerinde yarı yarıya azalmakta, Erzincan ilinde daha az bir değişim göstermektedir (Tablo 8). Bu değişim, göstergelerin literatürden gelen ve yerel kullanıcılar tarafından belirlenen ağırlıkları arasındaki ciddi farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Ağırlıkların belirlendiği iki yöntem arasında tüm göstergeler için bir değişim gözlenirken, bazı göstergeler için bu değişim çok ciddi fark yaratmaktadır.

Tablo 8. Toplu değerlendirme sonuçlarının karşılaştırılması [1] (The comparison of final results)

Ağırlıkları Literatür Çalışmaları ile Belirlenen Göstergeler				
	Ağırlık	Erzurum	Erzincan	Bayburt
Ekonomik göstergeler	63,6	6231	2370	805
Ağırlıkları Yerel Uzmanlar ve Kullanıcılar Tarafından Belirlenen Göstergeler				
	Ağırlık	Erzurum	Erzincan	Bayburt
Ekonomik göstergeler	41	3833	1804	457

Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinde yapılan arazi çalışmaları sonucunda bölgede eksikliği hissedilen ve bölgesel kalkınma için öncelikle ele alınması gereken ekonomik konular önceliklerine göre; 1. derecede önemli konular; - Bölgeye erişim olanaklarının artırılması, - Bölgede yabancı yatırımların ve teknik işbirliklerinin desteklenmesi; 2. derecede önemli konular; - Mevcut turistik işletmelerin % si ve yerel aktörler tarafından yönetilmesi; 3. derecede önemli konular; - Bilgi ağı ve yapısı – yayılma derecesi olarak tanımlanmıştır. Gerek literatür çalışmaları, gerekse yerel paydaşlar tarafından belirlenen öncelikli konuların, dağlık alanların kalkınmasında eksikliği

hissedilen ve / veya kısıtlılık yaratan konular olduğu dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak; dağlık bölgelerde hizmetlerin ve servislerin geliştirilmesi, ekonomik yaşamın çeşitlendirilmesi, yerel potansiyellerin kapasiteleri de dikkate alınarak koruma kullanma dengeleri çerçevesinde değerlendirilmesi bu bölgeler için önemlidir. Kimlik kayıplarının engellenerek kültürel çeşitliliğin ve kültürel mirasın korunması, bu konularda hissedilen dış baskıların (nüfus artışı, göç, fakirlik vb.) en aza indirilecek şekilde önlemler alınması, dağ ekosistemlerinin korunması ve sürdürülebilir kaynak yönetimi anlayışı ile geliştirilen yerel yönetim sistemleri bu alanlar için öncelikli konular olarak dikkat çekmektedir.

Dağlık alanlar ve bu bölgelerde yaşayan yerel halk için ekonomik refah seviyesinin yükseltilmesi, yaşam kalitesini yükseltecek sosyal, ekonomik ve kültürel olanakların sunulması ve bu bölgelerin öncelikle yerel halk için çekici bölgeler konumuna getirilerek sahiplenilmesinin ve korunmasının sağlanması istenilen sürdürülebilirliği sağlamada etkili bir yöntem olacaktır. Bu süreçte turizm sektörü, içsel dinamikleri ve yapısı gereği sürdürülebilir kalkınmayı destekleyici ve kalkınmada ivme verici bir sektör olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

1. Gürer, N. "**Dağlık Alanların Kalkınmasında Turizmin Katkısı, Erzurum-Erzincan-Bayburt Bölgesi Örnek Alanı**", Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2009.
2. Tüdeş, Ş., "Proposal of The Analytical Model On The Evaluation of The Geological Thresholds In Planning: Case Study Portsmouth (England)", **Journal of The Faculty of Engineering and Architecture of Gazi University**, Cilt 26, Sayı 2, 273-288, 2011.
3. FAO, "Mountain Tourism: making it work for the poor", **2005 International Mountain Day**, The PAIA Group for The Sustainable Management of Mountains, Italy, 9, 2005.
4. Nepal, S., "Mountain Ecotourism and Sustainable Development: Ecology, Economics and Ethics", **Mountain Research and Development**, Cilt 22, No 2, 104-109, 2002.
5. Price, M., "Mountains: Globally Important Ecosystems", **FAO Unasylva**, No. 195, 2-8, 2002.
6. Messerli, B, Ives, J.D., **Mountains of the World: a Global Priority**, Parthenon, London, 1997.
7. Kruk, E., Hummel, J. Banskota K., **Facilitating Sustainable Mountain Tourism; Volume I – Resource Book**, ICIMOD, Nepal, 2007.
8. Briquel, V., "Key Issues of Alpine Development", **Diamond Project**, Cilt: Work Package 6, 1-4, 2006.

9. Heberlein, T.A., Fredman, P., Vuorio, T., "Current Tourism Patterns in The Swedish Mountain Region", **Mountain Research and Development**, Cilt 22, No 2, 142-149, 2002.
10. Rogerson, C.M. "Tourism and Local Economic Development: The Case of The Highlands Meander", **Development Southern Africa**, Cilt 19, No 1, 144-167, 2002.
11. Eke, F., Gürer, N., Gürel Üçer, A., "Sürdürülebilir Kalkınmanın Bölgesel Düzeyde Ölçülebilmesine Yönelik Olarak Göstergelerin Tanımlanması", **12.Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi- 'Bölge Biliminde Yeni Yaklaşımlar'**, İTÜ, İstanbul, 309-320, 25-26 Ekim 2007.
12. Mendoza, G., Prabhu, R., "Multiple Criteria Decision Making Approaches to Assessing Forest Sustainability Using Criteria and Indicators: A case Study", **Forest Ecology and Management**, Vol. 131, 107-126, 2000.
13. Elker, C., **Kent Planlamada Seçenek Tasarlama ve Çok Ölçütlü Değerlendirme**, Gelişim Yayıncılık, Ankara, 1997.
14. Belton, V., Stewart, T., **Multiple Criteria Decision Analysis, An Integrated Approach**, Kluwer Academic Publishers, London, 2002.

